

MONSTERET JUDAS: PAPIAS' BESKRIVELSE AV JUDAS' DØD

*Anna Rebecca Solevåg (anna.rebecca.solevag@vid.no)
VID vitenskapelige høyskole, Stavanger*

Abstract:

In a preserved fragment, Papias of Hierapolis describes the body of Judas Iscariot as a degraded figure. The lapsed disciple's body appears unhealthy and unattractive. It expresses his moral decay. This article analyzes Papias' portrayal in relation to late ancient conceptions of gender and physical (dis)ability. It argues that casting Judas' physicality in terms of such conceptions Papias renders him a monster, a being which defies categorization.

Keywords:

Papias of Hierapolis, Judas Iscariot, disability, monsters, masculinity, effeminacy, physiognomy, sophrosyne

Innledning

Det finnes en håndfull tekstfragmenter bevart av skriftene til kirkefaderen Papias (ca. 60–130). Fembindsverket han skal ha skrevet, *Utle-*

ning av Herrens evangelium (Λογίων κυριακῶν ἐξήγησις), er gått tapt,¹ men det finnes Papias-sitater bevart i andre tidligkristne tekster. Mye av den faglige interessen rundt Papias dreier seg om uttalelser som kan kaste lys over de synoptiske evangeliene tilblivelse og rekkefølge.² Denne artikkelen har et helt annet fokus. Jeg vil analysere et tekstfragment som beskriver Judas Iskariots skjebne etter forrâdelsen og som ender med hans død.³ Det er særlig Papias' retoriske konstruksjon av Judas' kropp jeg er interessert i. Jeg vil vise at i beskrivelsen av Judas' sykdom, lidelse og død samvirker antikke forestillinger om kjønn (mannlig versus kvinnelig) og funksjonsevne (syk/funksjonsvekket versus funksjonsfrisk) og at beskyldninger om femininitet og sykdom kunne brukes som retoriske grep for å svekke en persons integritet. I denne teksten brukes femininitet og manglende funksjonsevne som merkelapper for å si noe om Judas' moralske forfall. Jeg vil også peke på hvordan Papias' beskrivelse konstruerer et monster og søke å forstå hva slags funksjon en slik monsterskikkelse kunne ha.

Å lese en kropp

I antikken var det vanlig å anta at utseende hang sammen med indre egenskaper og dermed kunne leses og dekodes. Slike fysiognomiske forestillinger var svært populære og utviklet seg til en pseudo-vitenskap. Det ble skrevet håndbøker om hvordan øyne, ansikt og andre kroppsdeler kunne observeres for å avsløre en persons moralske kvaliteter. Det finnes et fysiognomisk verk som er tilskrevet Aristoteles, og sofisten Polemon av Laodikea skrev i det andre århundret etter Kristus

¹ Bart D. Ehrman (red.), *The Apostolic Fathers. Epistle of Barnabas, Papias and Quadratus, Epistle to Diognetus, The Shepherd of Hermas* (LCL, 25), Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2003, 86–87.

² Charles E. Hill, "Papias of Hierapolis", *Expository Times* 117:8 (2006), 309–315; Christopher B. Zeichmann, "Papias as Rhetorician: Ekphrasis in the Bishop's Account of Judas' Death", *New Testament Studies* 56 (2010), 427–429; Reidar Hvalvik, "Papias-fragmentene: Innledning", i: E. Baasland & R. Hvalvik (red.), *De apostoliske fedre. I oversettelse med innledninger og noter*, Oslo: Luther forlag 1984, 375–376.

³ Dette er Fragment 3 i den norske utgaven av *De apostoliske fedre*, som oversetteren har gitt tittelen "Judas' død"; Baasland & Hvalvik, *De apostoliske fedre*, 381–382. Ehrman nummererer fragmentet som nr. 4; Ehrman, *The Apostolic Fathers*, 104–107.

en håndbok som er bevart i flere ulike oversettelser og versjoner.⁴ Polemon kommer blant annet med følgende påstander: flakkende øyne antyder ondskap, skumle hensikter og løgn;⁵ tjukke, myke føtter antyder svakhet, bløthet og latskap;⁶ stor mage og overvekt antyder overdreven bevegelse, for mye drikk og en forkjærlighet for kjødelig elskov.⁷

De fysiognomiske håndbøkene ble skrevet for å hjelpe menn fra overklassen til å lese sine likemenn. Det er menns utseende som beskrives i bøkene, og Maud Gleason har påpekt hvor viktig maskulinitet og mannlig selv-presentasjon er i disse tekstene.⁸ Trekk som ble sett på som feminine, tolkes alltid negativt. Femininitet er med andre ord et sikkert tegn på en dårlig moralsk karakter.⁹ Ifølge Gleason ble håndbøkene brukt som et redskap for å avkode avvik fra kjønnsnormene.¹⁰

Det var ikke bare kjønnsnormer som hjalp fysiognomikeren å lese kropp, også forestillinger om funksjonsevne spilte inn. David Mitchell og Sharon Snyder, som er litteraturvitere og funksjonshemningsforskere, har utforsket fysiognomiens lange historie som pseudovitenskap. De mener at mennesker med funksjonsnedsettelse ofte ble ofre for fysiognomikerens tolkende blikk. Ikke-normative kropp oppleveres som ukontrollerbare, påpeker de. Fysiognomiske resonnementer bidro til avkoding og lesing, og dermed kunne forstyrrende kropp temmes og kontrolleres.¹¹

Ikke bare fysiognomikere, men også leger hadde trening i å lese kropp. I den hippokratiske tradisjonen ble teoretisk kunnskap om kroppen kombinert med grundig observasjon av den syke, for at legen

⁴ For innledninger, tekster og engelske oversettelser se Simon Swain (red.), *Seeing the Face, Seeing the Soul. Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, Oxford: Oxford University Press 2007.

⁵ *Ibid.*, 347.

⁶ *Ibid.*, 397.

⁷ *Ibid.*, 405.

⁸ Se Maud W. Gleason, *Making Men. Sophists and Self-Presentation in Ancient Rome*, Princeton, NJ: Princeton University Press 1995.

⁹ Se også Simon Swain, "Polemon's Physiognomy", i: Swain, *Seeing the Face*, 188–190.

¹⁰ Gleason, *Making Men*, 58.

¹¹ David T. Mitchell & Sharon L. Snyder, *Narrative Prosthesis. Disability and the Dependencies of Discourse*, Ann Arbor: University of Michigan Press 2001, 57.

skulle kunne behandle en pasient.¹² Gjennom sine undersøkelser stilte legene diagnoser, men de gjorde også etiske vurderinger av sine pasienter. Som vi skal se i det følgende, finner vi igjen både fysionomiske og medisinske diskurser i Papias' fragment.

“Et fryktelig eksempel på ugudelighet”

Den norske oversettelsen av Papias-fragmentet lyder slik:

Judas vandret omkring i denne verden som et fryktelig eksempel på ugudelighet: Kroppen hans svulmet opp [πρησθεις] så voldsomt at han ikke klarte å komme seg gjennom et sted hvor en vogn lett kunne passere, ja, det var uråd for det oppsvulmede [ὄγκον] hodet hans alene. Øyelokkene hans svellet opp [ἐξοιδέω] slik, forteller de, at han i det hele tatt ikke kunne se lyset. Selv ikke en lege med et optisk instrument kunne se øynene han; så dypt lå de innsunket under overflaten. Kjønnssdelene hans var større og mer frastøtende enn alt som hellig kunne tenkes, og selv når han måtte tre av på naturens vegne, rant det ut til hans vanære, puss og mark som strømmet sammen fra hele kroppen. Etter mange plager og straffelidelse døde han, forteller de, på en åker som var hans egen.

Åkeren har ligget øde og ubebodd til denne dag på grunn av stanken. Ja, selv i dag kan ingen gå forbi det stedet uten å holde seg for nesen. Så mye styggedom var det som veltet ut av kroppen hans og spredte seg utover bakken. (Papias, Fragm. 3 1b–3)¹³

La oss se på noen av detaljene i teksten. Det er Judas' ekstreme størrelse som er Papias' første poeng. Hans oppsvulmede kropp beskrives med flere ulike begrep (πίμπρημι, ὄγκος, ἐξοιδέω),¹⁴ og det understrekes at kropp, hode og øyne var unaturlig store og oppblåste. At

¹² Vivian Nutton, *Ancient Medicine*, London: Routledge 2004, 87–90.

¹³ Oversettelsen er gjort av Reidar Hvalvik; Baasland & Hvalvik, *De apostoliske fedre*, 381–382.

¹⁴ LSJ, s.v.v. πίμπρημι, “blow up, distend”; ὄγκος, “bulk, size, mass”; ἐξοιδέω, “swell or be swollen up”.

han ikke en gang kommer gjennom en passasje der en vogn kommer forbi, gir et bilde av hvor stor en Judas vi er ment å forestille oss: en mann så stor, fet og oppblåst at han er på størrelse med en kjerre.¹⁵ Overvekt ble ansett som umandig i gresk-romersk kultur. Fråtsing, enten det gjaldt sex, mat eller drikke, var et tydelig tegn på manglende selvkontroll, *sofrosyne*, en av de viktigste dydene.¹⁶ Det ble antatt at kvinner hadde mindre selvkontroll. Siden menn hadde lettere for *sofrosyne*, kontroll over egen kropp, var de også bedre skikket til å herske over andre, som slaver, kvinner eller barn. I de fysiognomiske håndbøkene nevnes fedme til stadighet som et tegn på glupskhet, overdreven seksuell appetitt og for mye drikk, men det kunne også tyde på grådighet eller mangel på intelligens.¹⁷ Det er naturlig å tenke seg at Papias hadde kjennskap til denne typen fysiognomiske slutninger og at han med sin beskrivelse vil si at Judas hadde en kraftig brist på selvkontroll og dermed også var umandig.

Men det kan hende at Papias ikke bare trekker veksler på den fysiognomiske diskursen her, for også medisinsk diskurs hadde en del å si om oppsvulmede kropper. Innen antikk medisin ble en oppsvulmet kropp ofte lest som et symptom på sykdommen *hydrops*. Den som ble rammet av sykdommen hovnet opp fordi væske ikke ble drenert fra kroppen. Sykdommen var kjent som meget smertefull og hadde ofte dødelig utgang.¹⁸ Papias bruker ikke betegnelsen *hydrops*, men vi fin-

¹⁵ Bildet kan minne om Jesus-ordet om kamelen og nåløye, og referer muligvis til det (Matt 19,24//Mark 10,25//Luk 18,25).

¹⁶ For mer om maskulinitet i antikken, se bl.a. John J. Winkler, *The Constraints of Desire: The Anthropology of Sex and Gender in Ancient Greece*, New York: Routledge 1990; Craig A. Williams, *Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity*, Oxford: Oxford University Press, 1999; Fredrik Ivarsson, "Vice Lists and Deviant Masculinity: The Rhetorical Function of 1 Corinthians 5:10–11 and 6:9–10", i: T. C. Penner & C. V. Stichele (red.), *Mapping Gender in Ancient Religious Discourses*, Leiden: Brill 2007.

¹⁷ Swain, *Seeing the Face*, 404–405.

¹⁸ Se bl.a. Hippokrates, *Aphorismi* 6.43 i: Hippokrates, vol. IV: *Nature of Man. Regimen in Health. Humours. Aphorisms. Regimen 1–3. Dreams. Heracleitus: On the Universe*, with an English translation by W. H. S. Jones (LCL, 150), Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1931; Hippokrates, *De Morbis Popularibus* 1.2.3, i: Hippokrates, vol. I: *Ancient Medicine. Airs, Waters, Places. Epidemics 1 and 3. The Oath. Precepts. Nutriment*, with an English translation by W. H. S. Jones (LCL, 147), Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1923; Aretaios, *De causis et signis diuturnorum morborum* [Om årsaker og tegn på

ner igjen begrepene han bruker for å beskrive Judas' oppsvulmede tilstand hos legen Aretaios fra Kappadokia (ca. 50 e.Kr.).¹⁹ Når Aretaios drøfter symptomene på *hydrops*, bruker han begrepene *πρήσθω* og *ὄγκος*. Også noen av de andre sykdomstegnene som Papias nevner, nemlig misformede kjønnsorganer, puss og infiserte ekskrementer, finner vi igjen i Aretaios' beskrivelse av symptomene på *hydrops*.²⁰

På samme måte som fysiognomikerne mente at overvekt antydte en brist på moralsk karakter, mente også legene at *hydrops* var en sykdom som antydte umoral. De antok at sykdom ble forårsaket av dårlige, umandige vaner, som forspising og inaktivitet.²¹ Papias' retoriske konstruksjon av Judas' store, oppsvulmede kropp ser med andre ord ut til å trekke veksler på både fysiognomisk og medisinsk litteratur for å antyde at han mangler selvkontroll og er umandig.

Etter å ha beskrevet Judas' størrelse, går Papias nærmere inn på øynene. Øyelokkene er hovne, og gjør at Judas ikke kan se. Referansen til en lege med et optisk instrument viser at Papias var kjent med medisinsk behandling og oppfattet leger og deres instrumenter og metoder som noe det stod respekt av. Men fokuset på øynene viser også grundig kjennskap til fysiognomisk litteratur. For øynene er den kroppsdelen det brukes mest tid på i de fysiognomiske håndbøkene. Polemon sier i sin *Fysiognomi* at "øyet er porten til hjertet" og råder fysiognomikeren til å vie øyet stor oppmerksomhet.²² Ifølge Polemon betyr hovne øyelokk at personen er svak for kvinner eller elsker å sove.²³ Judas' øyelokk er så hovne at han ikke kan se i det hele tatt. Dette er enda et eksempel på at Papias trekker beskrivelsen av Judas til det ekstreme for å understreke hans moralske lavmål. Her spilles det på den i antikken vanlige metaforiske forbindelsen mellom fysisk blindhet og mangel på åndelig innsikt,²⁴ som vi jo også finner som et

akutte og kroniske lidelser] 2.1 i: *The Extant Works of Aretaeus, The Cappadocian*. Oversatt av Francis Adams, Boston: Milford House Inc 1972.

¹⁹ For datering av Aretaios' liv, se Nutton, *Ancient Medicine*, 210.

²⁰ Aretaios, *De causis* 2.1.

²¹ *Ibid.* 1.13; 2.1.

²² Swain, *Seeing the Face*, 341.

²³ *Ibid.*, 381

²⁴ Chad Hartsock, *Sight and Blindness in Luke-Acts. The Use of Physical Features in Characterization* (Biblical Interpretation Series, 94), Leiden: Brill 2008; Jennifer L. Koseed

tilbakevendende litterært motiv i både Det gamle og Det nye testamente.²⁵ Med andre ord beskriver Papias Judas som blind for å understreke hans åndelige mørke. Denne sammenhengen ser vi kanskje også i det faktum at Judas' blindhet ikke er forårsaket av øyesykdom per se, men av at øyelokket er oppsvulmet og selve øyet innsunket – en rent fysisk hindring for lyset.

Legg merke til at både i forhold til Judas' størrelse og i forhold til øynene understrekes hans manglende evner. Størrelsen beskrives som en mangel på mobilitet. Han klarer ikke å passere gjennom en port (μηδὲ ... διέρχεται) og han klarer ikke å se (μη βλέπειν). Med andre ord trekkes hans funksjonsevne inn. Judas beskrives ikke i interaksjon med andre, men forbindes primært med eiendommen sin. Hans størrelse og manglende syn ser ut til å ha marginalisert ham fra samfunnet. Mens menns bevegelsesrom var byen med dens plasser, templer og markeder, er Judas begrenset til åkerlappen der han til slutt dør.

Judas' kjønnsorganer og innvoller vies også oppmerksomhet i fragmentet. Kjønnsorganene er store, stygge og misformede. At størrelse igjen vies oppmerksomhet er med på å understreke det ekstreme ved Judas' kropp. Han er på grensen av hva som kan kalles menneskelig. Kjønnsorganer beskrives ikke i den fysiognomiske litteraturen, men vi finner beskrivelser av private kroppsdeler og også av ekskrementer i den medisinske litteraturen. I det hippokratiske skriftet *Prognosticon* beskrives urin og avføring i detalj som viktige elementer å notere seg for å kunne stille en diagnose og vurdere behandlingen.²⁶ Det blir tatt som en selvfølge at en lege har fullstendig tilgang til pasientens kropp og kan observere både kroppens mest intime områder og de væsker og avfallsprodukter kroppen gir fra seg.

& Darla Schumm, "Out of the Darkness: Examining the Rhetoric of Blindness in the Gospel of John", i: D. Schumm & M. Stoltzfus (red.), *Disability in Judaism, Christianity, and Islam: Sacred Texts, Historical Traditions, and Social Analysis*, New York: Palgrave Macmillan 2011.

²⁵ Se f.eks. Jes 6,10; 29,8; 42,7; Sal 69,23; Matt 6,22–23//Luk 11,34–25; Rom 11,8, 10.

²⁶ Hippokrates, *Prognosticon* 11, i: Hippocrates, vol. II: *Prognostic. Regimen in Acute Diseases. The Sacred Disease. The Art. Breaths. Law. Decorum. Physician (Ch. 1). Dentition*, with an English translation by W. H. S. Jones (LCL, 148), Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1923. Se også Hippokrates, *De morbis popularibus*, f.eks. 1.1.2; 1.2.5.

Kroppens væsker var svært viktige i hippokratisk teori, som var bygget på forestillingen om likevekt mellom de fire kroppsvæskene blod, flegma, svart galle og gul galle. Fra Judas' kropp renner det puss heller enn de sunne kroppsvæskene, en talende metafor for hans råtne sjelsliv.

Papias beskriver til slutt Judas' død. Kroppen går rett og slett i oppløsning; han revner og innvollene velter ut. Hans død er nærmest en stor flom av innvoller og stinkende puss, som flyter utover bakken og gjør landet ubeboelig. Slik forfatteren formidler det er dette helt klart en velfortjent død, i all sin smerte, grusomhet og fornedrelse. Beskrivelsen ligner andre vi har fra antikken som omtaler grusomme herskeres endelikt. Det kan virke som om det ikke var uvanlig for onde herskere å bli spist av mark. Josefus (100-tallet e.Kr.) forteller om Herodes den store, som på lignende vis døde etter å ha sveltet opp og blitt angrepet av mark.²⁷ Ifølge Pausanias (100-tallet e.Kr.) døde den makedonske kong Kassandros av smertefull *hydrops*, og han var også angrepet av mark som spiste ham opp innenfra.²⁸

Hvorfor monsteret Judas?

Jeg har forsøkt å vise at Papias drar veksler på medisinsk så vel som fysiognomisk diskurs for å beskrive en Judas som både er umandig og funksjonssvekket. En slik mann, med en slik kropp, avslører ifølge fysiognomisk logikk at han har en formørket, ond sjel. Den kombinerte effekten av disse ekstreme beskrivelsene synes å tøye grensene for det menneskelige. Er det en menneskelig Judas Papias tegner for oss eller er det et monster? Det klassiske monsteret i gresk mytologi hadde overmenneskelig størrelse og var i tillegg motbydelig stygt og ondt.²⁹ Alle disse karakteristika har også Judas. Monsterteori, som er et teoretisk perspektiv fra kulturfagene, kan hjelpe oss med å forstå hvorfor

²⁷ Josefus, *Antiquitates Judaicae* 17.168–171, i: B. Niese (red.) *Flavii Iosephi opera*, Berlin: Weidmann 1892.

²⁸ Pausanias, *Graeciae Descriptio* 9.7.2, i: Pausanias, *Description of Greece*, vol. IV, with an English translation by W. H. S. Jones (LCL, 297), Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1935.

²⁹ D. Felton, "Rejecting and Embracing the Monstrous in Ancient Greece and Rome", i: A. S. Mittman & P. J. Dendle (red.), *The Ashgate Research Companion to Monsters and the Monstrous*, Farnham: Ashgate 2012, 114.

Judas gis monstrøse trekk. Ifølge Jeffrey J. Cohen kan vi forstå monsteret som en figur som kroppsliggjør annerledeshet og som sprenger kategorier.³⁰ De monsterne en kultur skaper kan fortelle oss noe om hvilke kategorier og grenser kulturen opplever som problematiske og skremmende.³¹ Judas' kropp lever ikke opp til den antikke middelhavskulturens forventninger til maskulinitet og funksjonsevne. Som feminin og funksjonssvekket mann krysser han kategorier – og blir dermed et monster.

Ved å skape en monstrøs Judas, en som har overskredet grensene for det maskuline (og dermed det fullt menneskelige), avslører Papias et behov for å konstruere en Judas som er annerledes enn "oss". Hva var det som var spesielt med Judas? Hvorfor ble *han* forræderen? Hvordan kunne "en av oss" bli den som overga Jesus til døden? Det er disse spørsmålene Papias forsøker å besvare ved å skape en Judas som er annerledes enn "oss". Det var et monster, ikke én som deg og meg, som gjorde dette verst tenkelige, er Papias' svar. Men i sin monstrøse nyskapning trekker Papias veksler på forestillinger om kvinner og mennesker med funksjonsnedsettelse og underbygger dermed oppfatninger av dem som mindreverdige menn, som litt mindre menneskelige.

Monsteret Judas vokter ikke bare grensen for det menneskelige, han vokter også grensen for kristen identitet. I en tid da kristne ble forfulgt for sin tro var frykten for at en medkristen skulle gjøre det samme som Judas til tider høyst reell og skimtes kanskje i denne fortellingen. Ikke bare straffes Judas for det han har gjort, men historien fungerer også som en advarsel mot alle som kunne tenkes å være villige til å angi sine kristne brødre og søstre for en håndfull sølv-penger.

Cohen understreker at monsterets kropp legemliggjør både angst, begjær og fantasi.³² Judas' endelikt, der kroppen går totalt i oppløsning, kan ses i lys av Julia Kristevas psykoanalytiske teori om *abjek-*

³⁰ Jeffrey Jerome Cohen, "Preface: In a Time of Monsters", i: J. J. Cohen (red.), *Monster Theory. Reading Culture*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1999, x.

³¹ Jeffrey Jerome Cohen, "Monster Culture (Seven Theses)", i: Cohen (red.), *Monster Theory*, 3.

³² *Ibid.*, 4.

sjon.³³ Ifølge Kristeva blir det utålelige, det som vekker avsky, støtt bort og definert ut av selvet. Og det er nettopp det grenseoverskridende som vekker denne angsten og avskyen: "It is thus not lack of cleanliness or health that causes abjection but what disturbs identity, system, order. What does not respect borders, positions, rules. The in-between, the ambiguous, the composite."³⁴

Men ifølge Cohen slipper monsteret alltid unna. Det kan ikke fullstendig støtes ut, det vender alltid tilbake, for det er en del av oss.³⁵ I fragmentet forblir de kroppslige restene etter Judas på åkeren i lang tid, ja stanken hjemsøker forbipasserende "den dag i dag" forteller Papias.

Konklusjon

I min analyse av Papias' Fragment 3 har jeg sett på hvordan forfatteren drar veksler på både medisinsk og fysiognomisk diskurs. Jeg argumenterer for at han særlig bruker kjønnskategorier og forestillinger om funksjonsevne for å vise at Judas var en avviker, ja et monster. Ved å konstruere Judas som "den andre", som en som er totalt annerledes enn "oss", forsøker Papias å forhandle om erkjennelsen av at det var én på innsiden som forrådde Jesus. Monsteret Papias skaper, drar veksler på stereotypiske forestillinger om kvinner og mennesker med nedsatt funksjonsevne. Dermed bekrefter han deres posisjon som mindreverdige i forhold til idealet – den fullt funksjonsfriske mannen.

³³ Se Julia Kristeva, *Powers of Horror. An Essay on Abjection*, New York: Columbia University Press 1982.

³⁴ *Ibid.*, 4.

³⁵ Cohen, "Monster Culture", 4.